

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์สืบต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาช้านานหลายยุคหลายสมัยหลักฐานจากความเจริญเติบโตมาตั้งแต่สมัยอดีตกาลปรากฏอยู่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมเก่าแก่หลายแห่งในทุกภูมิภาคของประเทศและในโบราณสถานแต่ละแห่งก็ปรากฏเอกลักษณ์เฉพาะตนในแต่ละพื้นที่ เราอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่โบราณสถานได้กลายเป็นเอกลักษณ์ (Identity) ของเมืองและเป็นส่วนประกอบสำคัญในอันที่จะทำให้เมืองเกิดสุนทรียภาพทั้งในแง่ของรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมและความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เนื่องมาจากโบราณสถานเป็นหลักฐานที่แสดงถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเมือง เมืองที่ปรากฏหลักฐานโบราณสถานมักเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์สืบเนื่องมายาวนาน เมืองประวัติศาสตร์หลายแห่งปรากฏหลักฐานความเจริญควบคู่มาพร้อมกับประเทศชาติบ้านเมือง นอกจากนี้พื้นที่โบราณสถานยังแสดงรูปลักษณะศิลปะสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าแล้วยังปรากฏลักษณะ “ภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) ซึ่งหมายถึง ภูมิทัศน์ที่เป็นอยู่เช่นในอดีต อันประกอบไปด้วยลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ปรากฏขึ้นอยู่บนภูมิทัศน์ ซึ่งกลายเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์นั้นๆ (Fein, 1998.) อันได้แก่ภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ศิลปะวัฒนธรรม และจิตวิญญาณของคนในอดีต นอกจากนี้กรมศิลปากรยังถือว่าเมืองประวัติศาสตร์และย่านชุมชนเก่าแก่เป็นโบราณสถานประเภทหนึ่งตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 อีกด้วย

ปัจจุบันเมืองประวัติศาสตร์หลายแห่ง ได้กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ เป็นย่านธุรกิจและย่านพักอาศัยหนาแน่นของจังหวัด เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรีหรือเมืองละโว้เป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคสมัยขอมเรืองอำนาจ สืบเนื่องมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทำให้เมืองลพบุรีเป็นเมืองที่ปรากฏหลักฐานอาคารโบราณสถานหลายแห่ง และเป็นสัญลักษณ์ของเมืองอาทิจน พระปรางค์สามยอด ศาลพระกาฬ และพระนารายณ์ราชนิเวศน์ รวมทั้งวัดอีกหลายแห่งซึ่งเป็นหลักฐานความเจริญเติบโตของเมืองมาในแต่ละยุคสมัย ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีการพัฒนาเมืองครั้งใหญ่โดยมุ่งหวังให้เมืองลพบุรีเป็นศูนย์กลางทางการทหารจึงได้ปรากฏหน่วยทหารขนาดใหญ่หลายแห่งในตัวเมืองลพบุรีและได้มีการจัดวางผังเมืองแบบใหม่อันประกอบด้วยถนนขนาดใหญ่ (boulevard) เป็นแกนเมืองและสิ่งหมายตาที่เห็นได้ชัดเจน (Axis & Circle) ซึ่งผังเมืองแบบใหม่นี้เองก็ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะการวางผังเมืองแบบเก่าลง

อย่างสิ้นเชิง และผังเมืองใหม่นี้ทำให้เมืองลพบุรีเป็นเมืองที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ความเจริญเติบโตสมัยใหม่นี้สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นกับเมืองประวัติศาสตร์ โบราณสถานหลายแห่งถูกรุกล้ำและกลายเป็นชุมชนแออัดขนาดใหญ่ เกิดความเสียหายขึ้นกับภูมิทัศน์เมืองและภูมิทัศน์แหล่งโบราณสถาน คุณค่าและเอกลักษณ์เมืองได้ถูกลดทอนความสำคัญลง สภาพภูมิทัศน์เมืองขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เกิดปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสมโดยเฉพาะบริเวณโดยรอบพื้นที่โบราณสถาน คุณค่าทางจิตใจที่มีต่อประวัติศาสตร์ของถิ่นที่อยู่อาศัยลดน้อยลงอันเนื่องมาจากผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่มองไม่เห็นความสำคัญของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เหล่านั้น ปัจจุบันเมืองลพบุรีกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งที่สำคัญในภาคกลางของประเทศ ด้วยศักยภาพในฐานะเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการเดินทางที่สะดวกสบาย ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร และเป็นเส้นทางผ่านในการเดินทางต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ และด้วยความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ โบราณสถานหลายแห่งซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมสืบทอดมาในหลายยุคสมัยโดยเฉพาะศิลปะสถาปัตยกรรมแบบละโว้ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งทำให้เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรีจึงกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญและเป็นสัญลักษณ์ที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัด

ด้วยศักยภาพของพื้นที่เมืองเก่าสมควรเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรม ชุมชนเก่าแก่ อีกทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ปัจจุบันเมืองประวัติศาสตร์หลายแห่งที่มีอาคารโบราณสถานตั้งอยู่เป็นองค์ประกอบสำคัญของเมืองต่างก็ประสบปัญหาภูมิทัศน์เสื่อมโทรมเช่นเดียวกับเมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี การศึกษานี้จึงเป็นการเสนอแนวทางในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์โดยทำการศึกษาในเขตพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างแนวทางในการนำเอาทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับเมืองประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน การส่งเสริมให้เมืองเก่าเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรมของจังหวัด ตลอดจนจูนศึกษาศักยภาพในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง ทั้งในรูปแบบการจัดกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมของเมือง กิจกรรมนันทนาการ และยังเป็นแหล่งศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญ รวมทั้งมีรูปแบบการใช้ที่ดินที่เหมาะสมสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของเมือง เพื่อให้เมืองประวัติศาสตร์เป็นเมืองที่ยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในพื้นที่ เมืองมีสภาพภูมิทัศน์ที่เหมาะสมสะดวกสบาย สวยงามน่าอยู่ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งมีรูปแบบการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม และการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณสถานประเภทเมืองและชุมชน ภายใต้แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง และโบราณสถาน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาด้านภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์(Historic Landscape)ของเมืองประวัติศาสตร์
3. เพื่อเป็นการเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสมกับลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนเมือง ความสำคัญของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ และการวางแผนภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว
4. เพื่อสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่นำไปประยุกต์ใช้กับเมืองประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

พื้นที่เขตเทศบาลเมืองลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ซึ่งมีพื้นที่ 565.61 ตร.กม.โดยเน้นทำการศึกษาบริเวณย่านเมืองประวัติศาสตร์ลพบุรีชั้นที่ 1, 2 และ 3 โดยอาศัยแนวเขตคลองคูเมืองเก่า รวมทั้งแนวเขตกำแพงเมืองเก่าเป็นหลัก ซึ่งถือเป็นโบราณสถานประเภทย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ตามความหมายของกรมศิลปากรและมีโบราณสถานประเภทอาคารในเขตเมืองประวัติศาสตร์และบริเวณโดยรอบทั้งสิ้น 17 แห่ง

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง การส่งเสริมเอกลักษณ์ คุณค่าของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. ศึกษานโยบายและแผนของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเมืองลพบุรีโดยแบ่งเป็นแผนในระดับต่างๆ ดังนี้
 - 2.1 แผนพัฒนาในระดับมหภาค ซึ่งได้แก่แผนในระดับประเทศ และแผนในระดับภูมิภาค ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดลพบุรี
 - 2.2 แผนพัฒนาในระดับจุลภาคหรือแผนในระดับพื้นที่ ซึ่งจัดทำโดยหน่วยราชการท้องถิ่น หรือเป็นแผนที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยราชการท้องถิ่น

3. ศึกษากรณีศึกษาโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า ในเมืองที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเมืองลพบุรีอันได้แก่

- 3.1 โครงการปรับปรุงและพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์
- 3.2 โครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
- 3.3 มหานครปารีส ประเทศฝรั่งเศส

โดยทำการศึกษาในด้านหารูปแบบการปรับปรุงภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์(Historic Landscape) ส่งเสริมให้พื้นที่โบราณสถานเป็นเอกลักษณ์ของเมือง ความเป็นเมืองน่าอยู่สอดคล้องกับรูปแบบความเป็นอยู่ของปัจจุบันรวมทั้งกิจกรรมท่องเที่ยวและกิจกรรมนันทนาการที่เหมาะสมในเขตพื้นที่โบราณสถาน ไม่รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาทางด้านสังคม

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1. เพื่อเป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ในหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม และการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณสถานประเภทเมืองและชุมชน ภายใต้แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมือง และโบราณสถาน
2. ทราบถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาด้านภูมิทัศน์เมือง โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์(Historic Landscape)ของเมืองประวัติศาสตร์
3. ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสมกับลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนเมือง ความสำคัญของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และการวางแผนภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว
4. สามารถนำเอาองค์ความรู้ที่นำไปประยุกต์ใช้กับเมืองประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคทฤษฎีโดยศึกษาจาก เอกสารงานวิจัยและสื่ออินเทอร์เน็ต เพื่อศึกษาค้นคว้าของพื้นที่รวมทั้งเป็นแนวทางที่ใช้ในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเก่า ที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเป็น

- 1.1 หลักการ ทฤษฎี แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสงวนรักษาแหล่งศิลปกรรมสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์และ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1.2 ข้อเสนอแนะ ข้อกำหนด ข้อบัญญัติหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และสงวนรักษาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน และภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ ในประเทศไทย

1.3 การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิโดยการรวบรวมจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับ แนวคิดในการอนุรักษ์การวางแผนปรับปรุงพื้นที่โบราณสถานประเภทต่างๆ

1.4 การศึกษาแนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองเพื่อการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการจัดการภูมิทัศน์เมืองเพื่อการท่องเที่ยว

2. การวิจัยเชิงสำรวจ(Survey Research)

การออกสำรวจภาคสนามขั้นต้นเพื่อระบุปัญหาพื้นที่ และทำการประเมินพื้นที่ด้วยสายตา(Visualizing) ร่วมกับการจัดบันทึกผังแผนที่(Mapping)

3. ทำการศึกษาระณีศึกษา เพื่อนำมาประยุกต์กับเมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี คือ

3.1 ประเด็นที่ 1 การปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่เสื่อมโทรม ชุมชนในพื้นที่ และพื้นที่พาณิชยกรรมของเมือง

3.2 ประเด็นที่ 2 การพัฒนาพื้นที่เปิดโล่งของเมืองและพื้นที่สีเขียวของเมือง

3.3 ประเด็นที่ 3 การประสานแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เมืองและย่านประวัติศาสตร์

4. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อ 2 และข้อ 3 เพื่อเสนอแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรีโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนได้แก่

ส่วนที่ 1 การสรุปปัญหาที่เกิดขึ้น

ส่วนที่ 2 แนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี

2.1 แนวความคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์ในลักษณะภาพรวม

2.2 แนวความคิดในการอนุรักษ์และจัดการภูมิทัศน์โบราณสถาน

2.3 แนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองด้านกายภาพ

2.4 แนวคิดในการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองเพื่อรองรับกิจกรรมท่องเที่ยว

ส่วนที่ 3 แนวความคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองทางด้านกายภาพ โดยแบ่งแนวความคิดในส่วนนี้ออกเป็น 2 แนวคิดได้แก่

3.1 แนวการปรับปรุงที่ 1 เป็นแนวความคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยอาศัยแนวทางการอนุรักษ์ในรูปแบบการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่และพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมืองเพื่อส่งเสริมให้เมืองมีสภาพแวดล้อมและลักษณะภูมิทัศน์ที่เหมาะสมโดยส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อาศัยอยู่ให้น้อยที่สุด

3.2 แนวทางการปรับปรุงที่ 2 เป็นแนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์ในรูปแบบการพัฒนาตามแนวคิด Urban Renewal ด้วยการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมืองเป็นเขตสงวนรักษา ทำการรื้อย้ายชุมชนบางส่วนที่มีสภาพเสื่อมโทรมและรुकล้ำพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ประวัติศาสตร์และพัฒนาให้เป็นพื้นที่สีเขียวของเมือง เพื่อส่งเสริมลักษณะภูมิทัศน์ที่ดีของเมือง

1.6 ข้อตกลงในการวิจัย

1. โบราณสถาน ในที่นี้หมายถึงให้พิจารณาความหมายตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน พ.ศ. 2504 ซึ่งกรมศิลปากรได้แบ่งประเภทโบราณสถานทั้งสิ้น 6 ประเภทได้แก่ สิ่งก่อสร้างเดี่ยว กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง ย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์(ดูความหมายในบทที่ 2)

2. เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี ในที่นี้หมายถึงพื้นที่เขตตัวเมืองตามประวัติศาสตร์ของจังหวัดลพบุรีทั้ง 3 ชั้น ซึ่งกำหนดตามแนวเขตคลองคูเมืองเดิมชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 และแนวกำแพงเมืองเก่า รวมทั้งพื้นที่บริเวณศูนย์ราชการ วงเวียนเทพสตรีและพื้นที่สองฝั่งถนนนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นถนนสายหลักของเมือง รวมทั้งพื้นที่โบราณสถานอื่นที่ตั้งอยู่โดยรอบเขตเมืองประวัติศาสตร์

3. แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงแนวทางการปรับปรุงและออกแบบองค์ประกอบทางภูมิทัศน์เพื่อให้เกิดลักษณะภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์ให้มีสภาพดีขึ้น การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตโบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์อย่างเหมาะสม การพัฒนาภูมิทัศน์ภูมิทัศน์ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองประวัติศาสตร์ การปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่เปิดโล่งและพื้นที่สีเขียวของเมือง การพัฒนาพื้นที่ริมน้ำและพื้นที่เพื่อการนันทนาการ พื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมเมืองและการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น

4. ในการวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการแก้ไขเฉพาะปัญหาทางกายภาพของเมือง โดยไม่ได้ศึกษาในรายละเอียดในเรื่องที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม